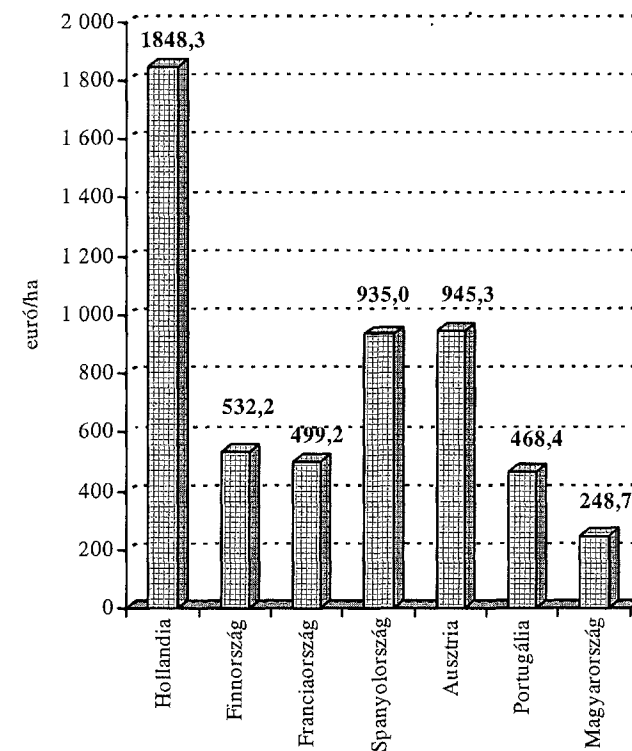

gazdálkodás

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYOIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

Az 1 ha mezőgazdasági területre jutó
üzemi bruttó jövedelem
néhány EU tagállamban, euróban

Forrás: Udovecz Gábor tanulmánya

A TARTALOMBÓL

Az EU agrárpolitikájának
eszményei és realitái

Mezőgazdasági jövedelmek
az EU tagállamaiban

A termőföld ára és bérlete

A gabonapiaci kereslet
szereplőinek átalakulása

A minőségmenedzsment a
hazai baromfi-feldolgozásban

Társadalmi tőke és a
közösségi agrármarketing
az élelmiszergazdaságban

A magyarországi élő barány
kivitel

Tudomány és felsőoktatás

Vita az agrár-felsőoktatás
jövőjéről

Modern cseleedsors?

www.gazdalkodas.hu

2007. 2.

51. évfolyam

TARTALOM

TANULMÁNY

<i>Udovecz Gábor</i> : Az európai agrárpolitika eszményei és realitásai	1
<i>Hantos Krisztina</i> : A mezőgazdasági jövedelmek az Európai Unió tagállamaiban	10
<i>Marselek Sándor – Deme Pál – Szabó Ferenc – Hágen István</i> : A földbérleti díj és a föld árának alakulása	17
<i>Keményné Horváth Zsuzsanna</i> : A gabonapiaci kereslet szereplőinek átalakulása	25
<i>Mikáczó Andrea</i> : A minőségmenedzsment a hazai baromfi-feldolgozásban	32
<i>Tóth Anikó</i> : Társadalmi tőke és a közösségi agrármarketing az élelmiszergazdaságban	38
<i>Fenyves Veronika – Ertsey Imre</i> : Az élő bárány kivétel a magyarországi juhágazat teljesítményében	48
<i>Horváth Eszter</i> : Közép-szigetközi települések állattenyésztésében bekövetkezett változások	60

VITA

<i>Nábrádi András</i> : Tudomány és felsőoktatás	72
<i>Markovszky György</i> : Vita az agrár-felsőoktatás jövőjéről	82
<i>Szczaurski József</i> : Ki vegye meg a társas vállalkozás idősödő generációjának üzletrészét? (Modern cselédsors a XXI. században?)	85

KRÓNIKA

<i>Vásáry Miklós – Oláh Endre – Osztrogonácz Ivó</i> : A kölcsönös megfeleltetés és a szétválasztás dilemmái a közösség bővítésének tükrében	100
<i>Csete László</i> : A VAHAVA jelentés	104
Kedves Szerzőtársunk	9
Pályázat	24
Energetikai célú faültetvények felmérése	67
Tradíció és Innováció – konferencia Gödöllőn	90
Summary	88
Contents	95

TANULMÁNY

AZ EURÓPAI AGRÁRPOLITIKA ESZMÉNYEI ÉS REALITÁSAI

UDOVECZ GÁBOR dr.

Kulcsszavak: Közös Agrárpolitika, SPS, vidékfejlesztés, szív és ész konfliktusa.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A mezőgazdaságra, s általában az élelemtermelésre is egyre élestedő, globalizálódó verseny vár. Ez magyarázza, hogy az európai agrárpolitika eszményei és realitásai mindinkább konfliktusba kerülnek, és ez az oka a KAP állandó reformjainak, ezzel függenek össze a verseny torzításai, valamint a KAP következetlenségei is. A magyar helyzetet, s a fejlődési lehetőségeket is – ezeken túlmenően – az örökölt versenyhátrányok és a felemás csatlakozási felkészülés miatti új kihívások is befolyásolják. A versenyben való leszakadás megelőzése szempontjából fontos év 2007, amikor is át kell alakítani a nemzeti támogatási rendszert; a nemzeti kiegészítő támogatások (top up) rendszerét; illetve elő kell készíteni az uniós közvetlen támogatási rendszer, az ún. SAPS rendszer átalakítását. A felzárkózás, a piacok és a munkahelyek megtartásának esélye megalapozható a mintegy 1400 Mrd Ft-ot kitevő vidékfejlesztési források ésszerű elköltésével.

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának (KAP) léteznek általános, magasztos társadalmi céljai és egy-egy időszakra vonatkozó, ennél konkrétabb agrárpolitikai törekvései. Az első szférába a természeti örökség, az agrárökológiai potenciál megőrzése és az európai sokszínűség garantálása tartozik. Míg az operatívabb célok között a versenyképesség növelése, a minőség javítása, az élelmiszerbiztonság és az agrárkörnyezet korábbinál fokozottabb védelme szerepel leggyakrabban.

A „szív” és az „ész” ütközete azonban az EU politikájában, gazdaságpolitikájában, s főleg agrárpolitikájában is felismerhető. Mi, magyarok is – egyebek mellett – azért csatlakoztunk bizalommal az európai integrációhoz, mert az retorikájában folyamatosan hitet tett a sokszínűség megőrzése mellett. Virágozzék minden nemzet, nyelv, kultúra! Az agrárpolitikában ugyanezt takarja a diverzitás tudatos támogatása. Ezen nemcsak a természeti sokszínűség – a

növények, az állatok, a természetes környezet, az élőhelyek, a vizek stb. – megóvása értendő, hanem a konyhaművészet, a gazdálkodási formák, a sajátos fajok, fajták, technológiák értékes elemeinek megtartása is. Leegyszerűsítve ez a vonzó retorika. A gyakorlat, a valóság azonban ettől meglehetősen eltér. Az Európai Uniónak nincsen elegendő ereje ideáinak megvédésére. A gazdasági verseny öldöklő és egyre inkább globális.

Mi változott meg? Elsősorban a kereskedelmi korlátok lebontása, a szállítási feltételek javulása, s az emberek életmódjának átalakulása. A gyors ütemű urbanizáció nap mint nap növeli azoknak a számát, akik milliós tömböket képezve szervezett élelemellátásra kényszerülnek, tömegfogyasztókká válnak, egyszer s mind megteremtik a keresletkoncentráció feltételeit. Az integrációs pólus, a gazdasági diktátum pólusa változott meg: ha a kereslet minden határon túl koncentrálódik, a kínálatnak is

VITA

TUDOMÁNY ÉS FELSŐOKTATÁS

NÁBRÁDI ANDRÁS dr.

A tudomány felsőoktatás, versenyképesség kapcsolatának értékelése az elmúlt két évszázadban számos alkalommal került az érdeklődés középpontjába. Nem vitatva az akkori álláspontokat és az abból levont következtetéseket úgy gondolom, egyet kell értenünk *Magda Sándor* felvetésével, miszerint a 21. század első évtizedében arra szükséges választ keresni, „*hogyan*

- az elvárt igényesség mennyire jellemző jelen korunk felsőoktatására, a tudományos műhelyekre, és a felsőoktatásból kikerülő új diplomásokra;

- mindaz, amit napjainkban teszünk elegendő-e ahhoz, hogy a gyorsan változó világban versenyképesek legyünk és azok is maradjunk;

- a versenyképességet miként segíti a Magyar Tudományos Akadémia, a magyar felsőoktatás és az innovatív vállalkozások jelenlegi kapcsolata.”

A Szerző helyesen állapítja meg, hogy a 20. század teljesítményét nemzetként értékelve azon országok voltak nyertesei, ahol az oktatás és a tudomány kiemelt szerephez jutott. Konkrét megállapításai ugyanakkor nem az egész felsőoktatás és tudomány kapcsolatára irányulnak, hanem sokkal inkább a mérnökképzésre, ezen belül is elsősorban az agrár-felsőoktatásra. Egyet lehet érteni viszont azzal, hogy az e területen folyó oktatási és kutatási munka rendkívül sikeres volt. A '60-as évek végétől ugyanis ténylegesen fokozott figyelem irányult az általános és középoktatásra, szoros volt a kapcsolat a termelőüzemekkel, kutatóintézetekkel. Az is tény, hogy a fel-

sőoktatásba csak a középiskolai átlagtól jobb felkészültséggel lehetett bekerülni, a végzetek pedig nemzetközi szinten is elismerésre méltó eredményeket nyújtottak. A törés *Magda* szerint arra az időszakra esett „*amikor csökkent a felvételi követelmény, a képzésben pedig az egyértelműbb számon kérhető realismeretek és gyakorlati jártasság helyett, a könnyebbnek ítélt társadalomtudományi szakterületek ismeretei kerültek túlsúlyba.* Azt is felveti a Szerző, bár jelzi, hogy mélyebb elemzések nélkül, „*olyan kezdeményezések kerültek be a rendszerbe (kreditrendszer, hallgatói önkormányzatiság stb.), amelyek érdemi befogadására a magyar társadalom, ellentétben más fejlett országokkal, nem készült fel*”. Summázként állapítja meg, hogy „*mindezen okok versenyképességünket kedvezőtlenül befolyásolják, a társadalom számára pedig a hatás negatív, mert az oktatásba fektetett gazdasági erőforrások hozadékát nem kellő hatékonysággal méri és ismeri el.*” *Magda Sándor* állításai e tekintetben véleményem szerint túlzóak és nem általánosíthatóak. Nem általánosítható, már csak azért sem, mert pl. az orvosképzésben, de előfordul mást is, igenis erőteljesen fennmaradt a felsőoktatásba való bejutás kiválasztásának szigorú rendszere. Azzal sem tudok azonosulni, hogy a realismeretek és a gyakorlati jártasság számonkérése egyértelműbb lehet a társadalomtudományi szakterületekkel szemben. A felvázolt tény – mármint a törés a felsőoktatásban – ugyanis nem ok, hanem okozati szükségességéből fakad.

Melyek voltak ezek a '90-es években?

A rendszerváltást követően 1993-ban fogadták el az új *Felsőoktatási Törvényt*. Azt, amit a 2006-os új törvény megjelenéséig közel 30-szor módosítottak. Ebben kerültek rögzítésre olyan új elemek, amelyekről Szerző is említést tett. De olyanok is megjelentek, amelyek sokkal inkább idézték elő a változásokat, vagyis okai lettek a negatív eredményeknek. Nézzük meg, mi jellemezte a '90-es években a felsőoktatást, szorosabban pedig az agrár-felsőoktatást!

• Először a felsőoktatás *finanszírozására* térek ki. Az intézményi bázis-szemléletű támogatás helyett életbe lépett a hallgatói létszámra épülő normatív támogatási rendszer. Minden intézmény arra törekedett, hogy fennmaradása érdekében növelje beiskolázási létszámát. A már felvett hallgatókat pedig – ismételtelen csak a támogatás jellege miatt – igyekeztek minden erővel benntartani a rendszerben. Döntően ez volt az oka annak, hogy „*felhígult*” az oktatás, csökkentek a követelmények, vonatkozzon ez realismeretekre vagy társadalomtudományi szakterületekre.

• Ekkor történt a felsőoktatásba felvehető *hallgatók létszámának* országos szinten elhatározott növelése is. A korábban csupán a középiskolai végzettségük 10%-a helyett a célkitűzés szerint 30-40%-ra kívánták növelni a felsőoktatásban részt vevők létszámát. A középiskolát végzők presztízsértékűnek tartották azt, hogy a lehetőséget kihasználják. Egyre kevésbé lett népszerű a felsőfokú technikum, szakmunkássá már ténylegesen csak az vált, aki tanulmányi eredménye miatt egyáltalán nem kerülhetett be a rendszerbe.

• Koncentrálva az agrár-felsőoktatásra, erre az időszakra tehető az új szakalapítások burjánzása. De ennek is meg volt az ok-okozati összefüggése. A ha-

gyományos egy szakú (agrármérnök) képzés népszerűségét világviszonylatban is elvesztette. Az agrárintézmények felismerték ennek várható negatív hatásait, és sorra kezdték alapítani az újabbnál újabb szakokat. Így alakult ki – többek között – már a '90-es évek elején a gazdasági agrármérnök, majd később az agrárkémikus agrármérnök, mezőgazdasági szakigazgatási szervező mérnök, vadgazda mérnök, élelmiszer minőségbiztosítási agrármérnök, vidékfejlesztési agrármérnök, informatikus agrármérnök, és még sorolhatnánk a szakok sokaságát. Természetes volt ez a reakció, hiszen a mezőgazdaság a rendszerváltást követő évektől leszálló ágba került. Átalakultak a végzeteket befogadó nagyüzemek, nem volt szükség mérnökökre, elhelyezkedésüket az segítette, ha speciális szakterületeken kaptak többletismereteket. Ez utóbbi tény pedig, úgy gondolom, nem hogy csökkentette, hanem növelte a versenyképesség esélyét akár nemzetközi mércével is.

• Szintén erre az időszakra esett az intézményekben beálló *szerkezeti változás*. Az 1993. évi Ftv. értelmében 1995-től a korábban szakágazati tárcához tartozó agrárképzés átkerült hatósági irányítás szempontjából az oktatási tárcához. Az addig oktatás-kutatás irányította szervezete – kis túlzással ugyan, de – „*irányítatlanná*” vált. Érthetetlen módon a mezőgazdasági minisztérium megharagudott volt egyetemereire, főiskoláira, nehezteltek, tán még büntettek is bennünket a tőlünk függetlenül beállt változás miatt. A felsőoktatási intézmények nehéz helyzetbe kerültek. A szaktárca már nem, az *Oktatási Minisztérium* még nem tudta megérteni és elfogadni azokat a specialitásokat, amely az agrár-felsőoktatást jellemezte.

• Az *oktatás-kutatás kapcsolata* is új alapokra került. A rendszerváltást megelőző nagyobb horderejű programozott

kutatásokat, melyek igazán nagy eredményeket hoztak, felváltotta az elaprózott, kis összegű pályázati kutatási rendszer. Ez már ténylegesen nyugat-európai hatásra alakult ki, csak éppen az intézmények nem voltak rá felkészülve. Nem beszélve a mind a mai napig meglévő elmentmondásokról, amelyek az elnyert pályázatok finanszírozásához kapcsolódnak. Volt olyan időszak, amikor már a kutatási zárójelentést kellett készíteni, de az elnyert pályázat összege még nem került átadásra az intézményekhez. Gondolom nem nehéz elképzelni – tisztelet a kivételnek –, hogy mennyire komolyan tudták venni ezeket a kutatási témákat a vezetők, amikor finanszírozás szempontjából teljesen bizonytalanok voltak. Ez utóbbi tény arra is rávilágít, hogy a normatív támogatás rendszerében a kutatás előfinanszírozása sokszor a gordiuszi csomó kibontásának feladatát is jelentette.

• Az sem hallgatható el, hogy a bővülő hallgatói létszám, a szakok gyarapodása, a többletkezelési feladatok, a nehezebben megszerezhető kutatási források egyidejűsége mellett szinte folyamatosan fennállt, 1995-ben pedig karakterisztikusan is megjelent a *felsőoktatásban dolgozók létszámleépítése*. Itt sem nehéz megállapítani azt, hogy milyen hatást jelentett a leépítés a tudomány, a felsőoktatás és a versenyképesség megítélésében. Ebben az időszakban éppen azt a generációt kellett a felsőoktatási intézményekből elküldeni, akik a jövő építése szempontjából meghatározók voltak. A még tudományos fokozattal nem rendelkező tanársegédek, adjunktusok, tudományos kutatók számának csökkenése előre vetítette egy negatív kontraszelekció lehetőségét. Hozzáteszem, hogy mindezt még a kutatási pályázatok elbírálásának rendszere is sugallta. Ugyanis azok kerülhettek nagyobb biztonsággal pályázati forrásokhoz, akiknek már volt korábban eredményes pályázati kutatása.

Így a fiatalabb generáció e tekintetben is háttérbe szorult.

• Volt azonban pozitív ráhatás is az oktatás-kutatás hatékonyságának előmozdítására. Ekkor nyílt meg az *Európai Unió Phare programja*, melyben az oktatás fejlesztésére számos intézmény komoly forráshoz jutott a *Tempus programok* keretében. Sokan ekkor szembeülhettek azzal, hogy mennyire eltérő a mi oktatási szisztémánk a nyugat-európaihoz képest. Nagyon sokan a felsőoktatásban dolgozók közül próbálták átvenni a nyugat-európai oktatási módszereket, a hallgatók százai tölthettek hosszabb-rövidebb időt Európa híres felsőoktatási intézményeiben.

• Erre az időszakra tevődik a *doktori képzés reformja* is. *Magda Sándor* szerint „a felsőoktatás – a tartós minőséget garantáló kontroll nélkül – kapta vissza korábbi jogát a doktori képzéshez és a doktori fokozat odaítéléséhez...”. Nincs ismeretem arról, hogy Szerző milyen tényszerű adatokra építve állítja e rendkívül szigorú kijelentését. Az 1993-ban kialakításra került doktori iskolákat ugyanis az akkori szabályoknak megfelelően, szigorú feltételek és garanciavállalások mellett hozták létre. Korábban a kandidátusi fokozat megszerzéséhez közel azonos minimum követelményeket állítottak fel. Az évek során a doktori iskolák országos szinten egyeztetették alapelveit, a legkiválóbb oktatók-kutatókat hívták meg a szakmai konzultációkra, sok helyütt mind a mai napig előírás a legalább egyharmad arányú társintézményi vagy kutatóhálózatból történő vizsgáztatás, opponencia. A MAB pedig rendszeresen vizsgálta és értékelte a doktori iskolákban folyó munkát, szigorú minőségbiztosítást vezetett be. Véleményem szerint a tartós minőséget garantáló kontroll azzal is erősödött, hogy nem csak hazai szaktekintélyek, hanem neves külföldi intézmények pro-

fesszorai is bekapcsolódtak e munkába. Nem állítom ugyanakkor, hogy az új doktori képzés egyenértékűnek tekinthető a korábbi kandidátusi fokozattal. A kettő már csak abban is különbözött, hogy a kandidátusnak előfeltétele volt az ún. „kisdoktori”, amit 1985-től „dr. univ.” megjelöléssel használtak. Csak ennek megszerzését követően jelentkezhetett a *Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottságához* az, aki fokozatot kívánt elérni. Emiatt, eltérően a jelenlegi rendszertől, ami a diploma megszerzése után azonnal lehetővé teszi, csak jóval későbbben, érettebben, az önálló kutatás végzésére biztosabban alkalmas személyek jelentkezhetek tudományos fokozat megszerzésére.

De térjünk vissza az eredeti gondolathoz: ténylegesen törés-e a '90-es években fellelhető negatív tényezők együttese? Mert feltehető a kérdés: mi a jobb a társadalomnak? Az, ha a felsőoktatásban a társadalomnak (korosztálynak) csupán nagyon szűk rétege vehet részt, vagy a mai gyakorlatnak megfelelően, a középiskolai korosztály mintegy 30-40%-ának áll rendelkezésre a továbbtanulás lehetősége? Véleményem szerint ez utóbbi, bár magam is nosztalgiaival gondolok a nagyon erős egyetemi képzésre, de had tegyek itt néhány személyes megjegyzést. Nem az a baj, hogy sokan tanulnak a felsőoktatásban, hanem sokkal inkább az, hogy aki egyszer oda bekerült, már kivétel nélkül mind elhiszi, hogy vezetőnek alkalmas, hogy neki majd nem szükséges szakmunkát végeznie. Ha mélységében belegondolunk, a magyarországi „értelmiségi piac” bár szerkezetében átalakult az elmúlt 10 évben, de mivel lélekszámunk nem változott, továbbra is csak 10 millióan élünk kis hazánkban, most is a korábban végzetek számának aránya talál magának a végzést követően biztosan munkahelyet. Ha a felsőoktatásban tanulók létszáma

megháromszorozódott, akkor ez egyszerűen arányosítva azt jelenti, hogy kétharmadukra nagy valószínűséggel, legalábbis végzettségüknek megfelelő területen, nem lesz szükség. Ha túlzással is, de ez tény. Ugyanakkor az is, hogy akár az állam, akár a saját pénzén kiképzett új értelmiségi réteg, már gondolkodásában, mentalitásában más, mint aki nem rendelkezik felsőfokú képezéssel. Munkahelyet a végzést követően nem találók számára az által, hogy felsőfokú végzettséggel már rendelkeznek, több lehetőség is adódik. Nem kívánok ezzel részletesen foglalkozni, csak szakmaterületem tapasztalatait tudom megemlíteni: kb. a munkahelyet nem találók 80%-a továbbtanul, csupán 20%-uk próbál folyamatosan álláslehetőséget keresni.

Magda Sándor cikkében az egyetemek és kutatóintézetek helyzetének áttekintésekor megállapítja „A főhivatású tudásbázis (egyetemek, kutatóintézetek) korábbi, a tervgazdaság logikája szerint kialakított kapcsolati hálóját a rendszer-váltás után szinte teljesen megsemmisült, a tevékenységük iránti kereslet rendkívüli módon beszűkült, bár néhány nemzetközi nagyvállalat az utóbbi években új alapokra helyezte az együttműködést a magyar egyetemi tanszékekkel, kutatóintézetekkel.” Szerző állítása szerintem túlzó. Az kétségtelen, hogy a tervgazdaság logikája szerint kialakított logikai háló sok tekintetben megsérült, de hogy teljesen megsemmisült volna, az kétséges. Mind a mai napig léteznek olyan korábbi kapcsolatokon alapuló együttműködések, amelyek egyrészt segítik a felsőoktatási hallgatók gyakorlati ismereteit, az elmúlt jó néhány év pedig azt támasztotta alá, hogy közös kutatások, gyakorlatorientált K+F-k sokaságával bővült a '90-es évek közepén tényszerűen is lecsökkent együttműködés.

Egyetértek viszont Szerző Sándor megállapításával, miszerint „... a magyar ku-

*tató-fejlesztő kapacitás mind szervezeti-
leg, mint tevékenységének irányát tekint-
ve szétforgácsolt, felaprózott. Hiányoz-
nak mind a tudományfejlődés nemzetközi
tendenciáinak felismerésére alapuló,
mind a magyar gazdaság kívánatos fej-
lesztési trendjei alapján meghatározott
prioritások. Nem értékükön kezeljük a
nemzetközileg elismert tudományos isko-
lákat és kutató műhelyeket, hiányoznak
ezek hálózatos szerveződései. Magyaror-
szágon nincs kutatóegyetem, elégtelen a
szellemi tulajdon védelme és hasznosítá-
sa, a hasznosító (spin off) vállalkozások
alapításának ösztönzése". Egyetértek, de
ugyanakkor azt is megállapítom, ez a ki-
alakult helyzet csak következménye a
'90-es években lezajlott hatásoknak. Én
is megerősítem, hogy szükséges a tudás-
koncentráció, indokolt nagyobb, össze-
foglalt kutatási központok létrehozása, az
erőforrásoknak nem csupán a központi
régióban való koncentrációja.*

*Magda Sándor tényfeltáró helyzetér-
tékelésekor azt is kritizálja, hogy „a tu-
dományos teljesítmények minősítése an-
nak ellenére nem alakul objektív kritéri-
umokon, hogy rendelkezésre állnak a tel-
jesítmények megállapításához szükséges
tudományterületenként kidolgozott eg-
zakt kritériumok". E megállapítása némi-
leg ellentmond korábbi kijelentésével,
ugyanis ha léteznek egzakt kritériumok
és az ehhez igazodó elvárás, akkor miért
írta azt korábban, hogy tartós minőséget
garantáló kontroll nélkül működnek dok-
tori iskolák hazánkban. Az kétségtelen,
hogy e kritériumok az idő előrehaladtá-
val változnak, sőt kell, hogy változzanak.
Úgy gondolom, hogy ezen elvárások fo-
lyamatos karbantartása egyrészt szüksé-
ges, másrészt pedig a tudományos tel-
jesítmények minősítése érdekében, nem-
zetközi standardokat is figyelembe véve,
kötelező érvényű kell, hogy legyen, pl.
egy doktori fokozat odaítélésekor. Ma-
gam is egyetértek azzal, hogy „Az alap-*

*tevékenységként tudományos tevékenysé-
get végző kutatóhelyek folyamatos mű-
ködését biztosító források helyenként
elégtelenek, bizonytalanok a felsőoktató-
si intézmények kutatási feltételei." Ez a
megállapítás is viszont egyfajta követ-
kezmény, melynek orvoslását már jóval
korábban el kellett volna kezdeni. Mire
gondolok itt konkrétan? Nemzetközi
tendenciákat mérlegelve a magyar tudomá-
nypolitikaért felelős szervezetnek ki
kellett volna jelölnie azokat a főbb kutató-
társi prioritásokat, amelyeknél igaz, hogy
a magyar szellemi bázis komparatív elő-
nyökkel rendelkezik. Ez mind a mai na-
pig nem történt meg. Sok-sok elaprózott
kutatásban minden kutatóhely arra törek-
szik, hogy bizonyítsa a létjogosultságát,
kapaszkodik abba az utolsó szalmaszál-
ba, amely már lehet, hogy nincs is meg,
csak hogy fenntartsa tevékenységét, eg-
zisztenciáját, önállóságát. Önmagától
egyetlen kutatóhely vagy felsőoktatási
intézmény sem kíván a korábbi gyakor-
laton változtatni. Az áttételes meggyő-
zés, én legalábbis úgy érzem, sikertelen
volt. Sok helyütt és sokszor szerepet
kaptak a lobbierdekek, a komparatív elő-
nyöknél alapuló nagyobb stratégiai kutató-
társak a pénzeszközök felaprózása miatt
háttérbe szorultak. És innen már csak
egy lépés a Magda Sándor által is bemu-
tatott K+F finanszírozásával kapcsolatos
összehasonlító adatsora, mely szerint
nemzetközi megmértetésben szinte
minden mutatóban az utolsók között sze-
repel Magyarország.*

Szerző a tényfeltárást követően a fel-
sőoktatásban hármas célt fogalmaz meg,
illetve különíti el

- „az első kimenet (BSc) a verseny-
képes munkaerőpiac kiszolgálója legyen;
- a második kimenet (MSc) a fej-
lesztésre és a tudományos képzésre le-
gyen alkalmas;
- a harmadik kimenet (PhD) az
alaptudományok és a kutatás, a fejlesztés

*nemzetközi mércével is versenyképes bá-
zist adja."*

A cél megvalósítása érdekében javas-
solja:

(1) Magyarországon korlátozott szá-
mú, 6-7 olyan egyetem kerüljön nemzet-
közi akkreditáció alapján elismerésre,
amely teljesíti az oktató-kutató egyetem
kritériumait.

(2) A kiemelt, a nemzetközileg is el-
ismert tudományos értéket képviselő
egyetemek mellett régióként szükséges
2-3 olyan felsőoktatási intézmény (egye-
tem) akkreditálása, amelyek elsősorban a
régió, de mobilitás alapján az ország, sőt
EU és azon kívüli munkaerőpiacok kihí-
vásainak is megfelelnek.

Szerző azt is hangoztatja ugyanekkor,
hogy „... meg kell szüntetni azokat az in-
tézményeket, szakokat, amelyek nem ren-
delkeznek megfelelő számú felkészült ok-
tató-kutató szakemberrel, és csupán arra
szolgálnak, hogy az érintett régió, város
presztízsét növeljék, vagy munkahelyeket
és pozíciókat biztosítsanak az ott dolgo-
zóknak".

Magda professzor kijelentéseivel el-
méletileg egyetérthetünk, hiszen olyan
tényszerű dolgokat fogalmaz meg, ame-
lyek egy 10 milliós kis ország számára,
úgy gondolom, hogy a felsőoktatás és
kutatás szempontjából elengedhetlenül
szükségesek. Nem a javaslatával, hanem
a hozzáfűzött véleményekkel kapcsola-
tosan viszont sok tekintetben más a vé-
leményem. Először is a célkitűzéseknél
érzek ellentmondást. Úgy érzem, hogy
Szerzőben még keveredik a duális és a
lineáris képzés közötti lényeges külön-
ség. A korábbi duális képzésnél (főisko-
la, egyetem) ténylegesen elsődleges volt
az, hogy a főiskoláról kikerülők a ver-
senyképes munkaerőpiacot szolgálják ki.
Egyetemi kiegészítő képzésre így már
munkavégzés mellett jelentkeztek,
ugyanakkor termelésirányításban vetek
részt. De a duális képzés egyetemi szint-

je is döntően a versenyképes munkaerő-
piacra készítette fel a végzősöket, annyi
különbséggel, hogy az alap és alapozó
ismereteket egészen mélyen kellett, hogy
elsajátítsák! Csupán töredék százaléka a
végzetteknek került abba a helyzetbe,
hogy tudományos fokozatot szerezhes-
sen. Magda Sándor kategorikusan szét-
választotta lineáris képzés során a BSc és
az MSc céljait. A BSc a versenyképes
munkaerőpiac, míg az MSc a fejlesztésre
és a tudományos képzésre való felkészítést
jelent meg határozásában. Ha ez így
történne, akkor nagyfokú hanyatlás jel-
lemezne a korábbi felsőoktatási képzé-
sünköt. A mesterfokozat megszerzése lé-
nyegében ma sem jelent többet, mint egy
kemény gyakorlati alapokra épített BSc
után a szakma specialitásában való elmé-
lyülést, mérnökképzés esetében kiegészítve
ezt a gazdálkodás, vezetés, szer-
vezés magasabb szinten történő művelé-
sével együtt. Magda Sándor szerint „ma
már kijelenthető, hogy Magyarországon
nem sikerült egységes BSc-t létrehozni, a
főiskola nem alapozza meg az MSc-t, az
egyetem nem orientál a munkaerőpiac-
ra". Nehéz elfogadnom állítását, hiszen
Magyarországon még tudtommal egyet-
len BSc-s hallgató sem végzett. Az MSc
szakok létesítése és indítása is csak most
történik. Én nem mernék vállalkozni „de
facto" olyan képzések bírálatára, ame-
lyekből még kibocsátás nem történt meg.

A doktori képzéssel kapcsolatosan
Magda Sándor a következőt állítja: „A
PhD képzésben részt vevők számát nö-
velni kell, de az nem tartható, hogy Ma-
gyarországon továbbra is a jelenlegi
nagy számú, és területileg is széttagolt
doktori (PhD) képzés működjön, amely
számából adódóan sem elegendő létszá-
mú oktatóval, sem az alkalmasságot elő-
segítő kutató (tudás) bázissal nem ren-
delkezhet, így ezek hiányában Magyar-
ország tudós utánpótlását biztosító isko-
láink előbb-utóbb az igénytelen jelzőt

fogják magukon viselni." Itt is rendkívül keményen fogalmaz a Szerző. Személy szerint nem vagyok abban biztos, hogy a doktori képzésben részt vevők számát növelni kell, abban igen, hogy doktori fokozatot elérő csak az legyen, aki megfelel a nemzetközi standardoknak. Mivel a különböző tudományterületek sajátosan fogalmazzák meg követelményeiket, célszerű lenne a tudományterülethez kapcsolhatóan, és nem doktori iskolák belső szabályzatában rögzíteni az elvárásokat. Ellentétben Magda Sándorral én úgy vélem, hogy Magyarországon ma is kiemelt rangot jelent a doktori képzésben való részvétel. Akkor tudunk még ennek különösebb hangsúlyt adni, ha születnek olyan doktori iskolák és programok, melyekre érvényes az európaiság, a nemzetköziség, nevezetesen arról van szó, hogy a nemzetközi standardoknak való megfelelésen keresztül a különböző tudományos műhelyek elismerjék a fokozatot, ha kell közösen bocsássák ki a PhD oklevelet. Ugyanakkor egyetérték Magda Sándorral, és támogatom azon felvetését, hogy „az MTA, a kiemelt felsőoktatási intézmények és az innovatív ágazati kutató-fejlesztők együttesen tevékenykedjenek e területen”. Magda professzor első javaslata a probléma orvoslására a korlátozott számú, nemzetközi akkreditáció alapján elismert néhány nagy kutató-oktató tudományegyetem működtetése. Professzor úr a magas színvonalú kutatás-oktatás, PhD képzés megvalósítása érdekében javasolja, hogy „az MTA kutatóintézeteivel és a gazdasági ágazatok meghatározó intézeteivel a kutatóegyetemek közösen működtessenek tudományos képzést”. Nem vitatom az ötlet jelentőségét, különösen pedig nem elméleti és gyakorlati hasznosságát. Csupán tényként állapítható meg, hogy az MTA köztestületi tagjainak meghatározó része egyetemeken dolgozik, az MTA kutatóintézeteinek munkatársai

rendszeresen részt vesznek a felsőoktatás gyakorlatában, rendes vagy címzetes egyetemi tanárok, docensek, doktori iskolák külső vagy belső tagjai, sőt olyan eset is előfordul, amikor iskolavezető tevékenységet is ellátnak. Ennek tükrében nehezen értem, hogy mi a probléma? Hiszen a Magda professzor által felvetett javaslat gyakorlatilag nem különbözik a mostanitól.

Ehhez a problémakörhöz kapcsolódik Szerzőnek az a véleménye, miszerint nagyobb központok kialakítása jelentheti a probléma megoldását. „A rendszerváltás utáni jelentős fellazulás (felhígulás) már azt igényli (sőt azt követeli), hogy az akkreditációs feltételeknek csak maximálisan eleget tevő felsőoktatási intézmények maradhassanak meg azon a palettán, amelyek abban az esetben képesek Magyarország fejlődéséhez hozzájárulni, ha az előbbieken felvázolt követelményeket teljesítik.” Az elvekkkel én is teljesen azonosulni tudok. A problémát abban látom, hogy a jelenlegi gyakorlatban a fenti elv nem érvényesül. Az akkreditációs feltételeknek nincsen maximális értékszám, így nem is mérhető annak elérése. De csupán ez legyen a legnagyobb baj, amikor valamely intézményről vagy szakról értékelést adunk. Remélem nemcsak nekem probléma az, hogy még az elvárt minimumszintet sem teljesítők is ki tudják azt jární, hogy intézményük vagy szakuk hosszabb távon is fennmaradhasson. Ameddig ez fennáll, az elv sérül. Ugyanitt azt is komoly problémának látom, hogy a tudományterülethez kapcsolódó intézményeket és szakokat eltérő bizottságok véleményezik. Igazán egységes standardot csak akkor lehetne felállítani, ha a szubjektív értékelést a lehető legnagyobb mértékben kizárnák. Ennek egyik megoldása az lehetne, hogy szakterületenként ugyanaz a „független” testület végezné el az összes intézményi akkreditációt.

Visszatérve a BSc képzéssel kapcsolatos problematikára, Magda Sándor ezzel kapcsolatosan azt jegyzi meg, hogy „a BSc alapított szakok többsége az egyetemi képzésben (MSc) való bennmaradásra törekszik (az egyetemi minősítők voltak túlsúlyban), és csak részben veszi figyelembe a munkaerőpiac követelményeit (a munkaerőpiac, mint minősítő, alig vagy egyáltalán nem vett részt ebben a munkában)”. Javasolja ezért a BSc képzések felülvizsgálatát, a munkaerőpiac irányítóinak (kamarák) és az egyes képzési területek kollégiumainak együttműködésével. Gondolatával és javaslatával, mint már többször is, csak részben tudok azonosulni. Részben, mert az alapképzést – a linearitás miatt – nem lehet csak munkaerő-piaci követelmények alá rendelni. Lehet, hogy a mérnökképzés esetében ez gyakran egybeesik az igényekkel, de nehezen képzelhető el a BSc, BA képzés teljes piacosítása.

Magda professzor a kiemelt egyetem mellett régióként szükséges 2-3 olyan felsőoktatási intézmény működését javasolja, amely megfelel a nemzetközi standardoknak. „Az oktatás-kutatászaktanácsadás régiókénti jelenlétét, fejlesztését a régiókban élők jelenlegi iskolai végzettség szerinti differenciálódása, megosztása is indokolja”, írja tanulmányában. Alap gondolata ténylegesen alátámasztható azzal, hogy ha a „központi régió és egy-két nagyvároson kívül hiányozni fog az értékeremtő tudás, akkor a régióban nem a felzárkózás, hanem a további leszakadás, a vidéki térségekből való elvándorlás lesz a jellemző”. Azt is felveti, hogy ezek a regionális intézmények akkor lesznek versenyképesek, ha nem zárkoznak be, ha oktatóik-kutatóik arra törekednek, hogy a nemzetközileg is elismert 6-7 oktató-kutató tudományegyetemen részt vesznek a kutatásban, a PhD képzésben. Azt is kiemeli a szerző, hogy „nemzetközi elismerte-

tésünket nem a jelenleginél nagyobb mértékű támogatás, hanem egy olyan korszerű és együttműködő (vállalkozások, mint gyakorlóhelyek és a BSc képzés, akadémiai kutatóintézetek és az együttműködésre alkalmas 6-7 kutató-oktató tudományegyetem) rendszer kialakítása segítheti, amelyeket az NFT II-ből és a nemzeti költségvetésből indokoltan kiemelten támogatunk”. Ha ez utóbbi mondatot értelmezzük, akkor a kiemelt támogatás maximum a jelenlegi szintet érheti csak el. Szerző szerint a kiemelten támogatottak viszont nem minden esetben azonosak a pólus program kiválasztottjaival. Mivel Szerző úgy véli, hogy a most odaítélendő fejlesztéseknél nem a régióban kell versenyképesnek lenni, hanem a régióhoz közel lévő, de a határainkon túl lévő tudásközpontokkal is (Bécs, Temesvár, Kassa stb.). E helyett a rugalmas, az állandóan változó környezethez folyamatosan alkalmazkodó hálózatok kialakítását javasolja, amelyek egyre több erőforrást összekapcsoló, hasznosító „lapos” szervezetek, amelyek mind több önállóságot és döntési felölősséget adnak munkatársaiknak.

Ha jól értelmezem Szerző véleményét, akkor a felsőoktatás és kutatás jövőbeni gyakorlatában egyszerre kell érvényesülni Magyarországon a következő elveknek

- 6-7 nemzetközileg akkreditált oktató-kutató tudományegyetem;
- 2-3 nemzetközileg is elismert régiókénti intézmény (egyetem);
- kutatóintézetek, vállalkozások, MTA és egyetemi bázison alapuló szűkebb körű doktori iskolák magasabb létszámmal;
- a munkaerőpiac irányítóinak megfelelő felülvizsgálata a BSc képzésben;
- pólus program helyett hálózati kutatási szervezetek;
- olyan felsőoktatás, melyben a lexikális tudásnál fontosabbá válik a tanu-

lasi, alkalmazkodási és a problémamegoldó készség, különböző kultúrákból érkező tagokból álló, csapatokban való munka, melyben jól együttműködnek és megértik a korábban elszigetelt tudás területek eredményeit.

Mindezek elérésére Szerző a megoldásokat is igyekezett felsorakoztatni. Először is a nemzetközi akkreditációval kiválasztott, megerősített felsőoktatási intézmények az MTA-val, az innovatív vállalkozásokkal együtt képesek megfelelni a versenyképességnek. Ezzel kapcsolatosan csupán annyi a megjegyzésem, hogy nem ismeretes, mit takar a nemzetközi akkreditáció; ahogy korábban már erről szó esett, az MTA köztestületi tagjai, doktori, akadémikusok meghatározó számban jelenleg is egyetemeken dolgoznak; az innovatív vállalkozásokkal történő együttműködés pedig ismereteim szerint döntően a mérnök, közgazdász és egyes természettudományi területek esetében lehetséges.

Javasolja, hogy „*profi kutató szervezetekre ott van szükség, ahol megfelelő a szellemi koncentráció és megteremthető az anyagi feltétele*”. Az elvvel itt teljes mértékben azonosulni lehet, a problémát abban látom, hogy a megfelelő szellemi koncentráció, ellentétben Szerzőnek egy korábbi kijelentésével, nem a hálózatok lapos szervezetében koncentrálódik, hanem jelen pillanatban a pólus központok körül. Szerző kiemeli, hogy „*a felsőoktatási intézményekben folyó „kutatgatást” professzionálni szükséges, ez vonatkozzon a PhD képzésre, a doktori értekezésekre is.*” Ezzel kapcsolatosan már korábban kifejtettem véleményemet. A „kutatgatást” úgy lehet megszüntetni, ha nagy szellemi koncentráció valósul meg, a komparatív előnyöket kihasználva átfogó, kiemelt prioritások mentén. Mivel az országban folyó doktori képzésekről és értekezésekről csak nagyon szűk körű ismereteim vannak, csak annyit tudok ál-

lítani, hogy ez esetben a kivételek nem erősítik a szabályt.

Visszatérve a bevezető gondolatokra, Szerző arra keresi a választ tanulmányában, hogy miként jelenhet meg, illetve jellemző az elvárt igényesség korunk felsőoktatásában, hogyan leszünk e változó világban versenyképesek, és arra, hogy ez utóbbit miképpen tudja segíteni a *Magyar Tudományos Akadémia* és az innovatív vállalkozások kapcsolata.

Szerző kritikus hangvétele nagyon sokszor telitalálat a jelenlegi problémákra, de többször is szűkkörűen, csupán mérnökképzésben, ott is elsősorban az agrárszférában gondolkodik. Én sem tudok határozottan elvonatkoztatni szűkebb szakterületemtől.

De azért, hogy *Magda* professzor feltett kérdéseire tisztán megtehessek a választ, először is definiálni kell azt, hogy mit értünk a felsőoktatásból kikerülő új diplomások esetében az „elvárt igényesség”. Erre a munkaerőpiac sokszor jelzett vissza a közelmúltban. Legyen a végzettnek szakterületi ismerete, legyen jó kommunikációs képessége, beszéljen idegen nyelveket, ismerje az informatika legújabb területeit, rendelkezzen jó szervező képességgel, az általános kultúrája legyen jóval magasabb az átlagosnál. Tudjon tervezni, naprakészen ismerje szűkebb szakági területéhez tartozó tudományos ismereteket, átgondoltan tudja azt adaptálni saját munkakörének gyakorlatára. Az, aki bővebb tudományos ismeretek megszerzésére törekszik, legyen járatos témájához illeszkedő hazai és nemzetközi szakirodalomban, ismerje a kutatómódszertan legújabb területeit, legyen képes önállóan elmélyült kutatómunka és új tudományos eredmények feltárására. Lehet, hogy még tovább sorolhatnánk egy új diplomással szemben felállítható elvárt igényesség kategóriáit. Valószínű, hogy sokan egyre több-és több elvárást tudnának megfogalmazni,

de ne legyünk maximalisták. Ha igazán jót szeretnénk tenni a felsőoktatás, versenyképesség együttes elvárásának, a különböző szintekhez (BSc, BA, MSc, MA, PhD) rendeljük hozzá a minimum követelményeket. Ahhoz, hogy a gyorsan változó világban versenyképesek legyünk, nem zárkozhatunk be sem egy városba, régióba, vagy Magyarországra. Nyitottá kell tenni kapcsolatrendszerünket, minél több helyen be kell vezetni az idegen nyelvű oktatást, Európa és a tengerentúl országaival közös kutatásokban és fejlesztésekben kell együttműködni.

Ha az első két kérdésre helyeiképpel már meg tudjuk adni a konkrét választ, és mindez gyakorlattá is válik, úgy gondolom, ez csak úgy lehetséges, hogy az MTA és az innovatív vállalkozások is az említett területeken a felsőoktatási intézményekkel együttműködnek.

Magda professzor tanulmánya vélhetően sokakban gerjeszt gondolatokat, megoldási javaslatokat a szervezéssel és átszervezéssel kapcsolatos tennivalókra. Remélem, hogy a vitaindítóra készített hozzászólásom bővíti az együttgondolkodók körét.